

podieľa komunistická morálka, ktorú, slovami E. Dudu, „možno skúmať ako logické zavŕšenie najlepších tradícií a morálnych noriem predchádzajúcich generácií; zahrňuje základné všeobecné morálne normy, ktoré vypracovali ľudové masy v tisícročnom boji proti sociálnemu útlaku“. [1, s. 164]

Autor v týchto súvislostiach v závere práce upozorňuje na to, že „komunistická výchova nemá nič spoločné s „manipuláciou“ ľudí — [o manipulácii masami možno hovoriť len tam, kde sa proces spoločenskej výchovy podriaďuje ideológii, ktorá je robotníckej triede cudzia, keď sa masám vnucuje taký svetonázor, ktorý dáva skreslené predstavy o vonkajšej skutočnosti].“ [1, s. 168] Okrem toho za dôležitý moment procesu formovania ľudí považuje autor nielen výchovu, ale aj sebvýchovu. „Jednotlivec si môže predovšetkým vlastnou aktívnou činnosťou osvojiť a rozvinúť svoju spoločenskú podstatu; vychovávať seba

znamená zúčastňovať sa na formovaní vlastného duchovného sveta, spôsobu praktického, materiálneho konania.“ [1, s. 168] Sebvýchova človeka ho však mení na vychovávateľa, teda v súlade s Marxovým konštatovaním, že „okolnosti menia ľudí a že sám vychovávateľ musí byť vychovávaný; zhodu menenia okolností a ľudskej činnosti, čiže sebaapremeny možno poňmať a racionálne pochopiť len ako revolučnú prax“. [3, s. 207—208]

Ak máme záverom zhodnotiť prácu E. Dudu, môžeme iba konštatovať, že ide z marxisticko-leninských pozícií o prepracovanú analýzu filozofických otázok svetonázoru, vedy, človeka, morálky, praxe, pri riešení ktorých autor postupuje logicky a dôsledne. Používa jasný a prístupný jazyk, takže prácu možno odporučiť nielen filozoficky orientovaným čitateľom, ale i takým, ktorí sa s danými otázkami stretávajú v každodennom živote.

Anna Klimeková

LITERATÚRA

1. DUDA, E.: Svetonázor, veda, spoločenská prax. Bratislava 1980.
2. LENIN, V. I.: Spisy 10. Bratislava 1957.
3. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 1. Bratislava 1977.

SÚČASNÁ BURŽOÁZNA FILOZOFIA A NÁBOŽENSTVO

Sovremennaja buržoaznaja filosofija i religija. Red. A. S. Bogomolov, Politizdat, Moskva 1977, Pravda, Bratislava 1979, 450 s.

Nakladateľstvo Pravda realizovalo veľmi dobrý edičný čin, keď na sklonku roku 1980 vydalo slovenský preklad kolektívnej monografie *Súčasná buržoázna filozofia a náboženstvo*. Ide o prácu, ktorá v tematickej štruktúre našej domácej filozofickej tvorby i prekladovej filozofickej literatúry pokrýva biele miesto a nášmu odbornému čitateľovi, ako aj širšiemu okruhu čitateľov poskytuje bohaté informácie

o súčasných trendoch svetonázorovej orientácie základných smerov buržoáznej filozofie, pričom robí i základnú filozofickú kritiku. Ak sme doteraz boli väčšinou zvyknutí na všeobecné konštatovanie svetonázorového regrese v buržoáznej filozofii obdobia imperializmu na rozdiel od progresívnej orientácie buržoáznej filozofie obdobia klasických buržoázných revolúcií, tak kniha, ktorej venujeme pozornosť,

vytvára plastický obraz tohto regresu na základe skúmania vzťahu novopozitivismu, fenomenológie, pragmatizmu, „realizmu“, freudizmu i novofreudizmu, existencializmu a personalizmu k náboženstvu. Súčasne dovoľuje čitateľovi vytvoriť si názor na povahu tohto vzťahu k náboženstvu zo strany tzv. sekularizovanej buržoáznej filozofie, ako je náboženská línia existencializmu, neotomizmu, teilhardizmu. Každý informovaný čitateľ, ktorý pozná, že predrevolučná buržoázna filozofia determinovaná historicky pokrokovými záujmami mladej, ešte revolučnej buržoázie bola orientovaná prevažne realisticky až materialisticky a logickým dôsledkom tejto orientácie bol ateizmus a rôzne osvietenské formy kritiky náboženstva, pomocou tejto knihy si utvorí obraz o miere, v ktorej súčasná buržoázna filozofia zamenila túto orientáciu explicitnou pronáboženskou apologetikou, fideizmom a torzom idealistickej kritiky náboženstva, ktorá prevažne viac slúži náboženskému modernizmu ako dôslednej kritike náboženstva.

Kritika zároveň argumentovane vyjadruje, ako sa v súčasnej kríze buržoáznej ideológie, osobitne filozofie, náboženstvo stáva ideovou základňou filozofického synkretizmu a rôznych úrovní svetonázorovej integrácie buržoáznej filozofie.

Táto zameranosť knihy sa premieta do jej troch základných častí.

V prvej, pod názvom *Veda, filozofia a náboženstvo: Od vedy k idealizmu, od filozofie k náboženstvu* je niekoľko kapitol, ktoré okrem všeobecnej charakteristiky vzťahu idealizmu 20. storočia k náboženstvu (1. kap.) charakterizujú vzťah scientistických prúdov buržoáznej filozofie k náboženstvu a jeho vývin do súčasnosti. Najmarkantnejšie dokladá tieto trendy vývin pozitivismu, ktorý sa od kultu vedy cez odmietanie téz svetonázorového cha-

rakteru, vrátane náboženských, ako výrokov, ktoré sú z vedeckého hľadiska nezmyselné, dostáva až po súčasné rehabilitovanie metafyziky a náboženstva. Druhá kapitola knihy dokladá, ako sa najmä neopozitivismus dostal v dôsledku svojej gnozeologicko-metodologickej jednostrannosti od Carnapa, cez Ayera až ku Wisdomovi či Ranseymu. To je tiež cesta úpadku, vedúca od stanoviska, podľa ktorého výroky náboženského jazyka nemajú zmysel (Ayer) a existenciu boha nemožno vôbec dokázať, až po rozvinutie koncepcie „náboženskej skúsenosti“ a „eschatologickej verifikácie“ náboženských výrokov, ktorá sa stala základňou súčasného náboženského modernizmu, ťažiaceho zo slabých stránok neopozitivismu. Autori pritom tento trend stačili viac menej naznačiť, no jeho šírka je podstatne väčšia. Dokladá ju nielen Wisdom, Ransey, Bocheňski, ale i rad iných, v knihe nerozoberaných autorov. Osobitne fideizujúci sa neotomizmus sa naučil využívať fideistické nedôslednosti neopozitivismu, najmä jeho lingvistickej línie k tomu, aby pomocou neopozitivistických kritérií vedy dokazoval vedecký charakter aj teológie.

Obdobné tendencie dokladajú autori na základe využitia Husserlovho idealizmu, osobitne jeho idealistickej koncepcie intencionality a transcendentie a Schelerovej fenomenológie k využitiu a rozpracovaniu súčasnej fenomenológie náboženstva ako spôsobu jeho apológie. V prípade pragmatizmu, osobitne v Jamesovom podaní, ukazuje kritika na fideizmus tohto prúdu, obsiahnutý v poňatí viery, v iracionalistickom výklade životnej funkcie náboženstva a subjektivistickej koncepcii „náboženskej skúsenosti“. Je síce paradoxom, no zodpovedajúcim logike vývoja buržoáznej filozofie, že pragmatizmus, ktorý aspiroval na status vedeckej filozofie, splo-

dil pojem, bez ktorého sa dnes nezaobíde takmer nijaká iracionalistická koncepcia výkladu náboženstva a ktorý bohato využíva súčasná teológia. Takúto tendenciu vývinu dokladajú autori aj na premene učenia Freuda, prírodovedného materialistu a ateistu, na neofreudizmus, najmä Frommov, ktorý postavil psychoanalýzu do služieb náboženstva a modernizovanej teológie hlavne pomocou fideistickej koncepcie psychoterapeutickej funkcie náboženstva.

Nakoniec je v tejto časti práce charakterizovaný rozporný liberalistický vzťah „realizmu“ k náboženstvu (najmä Whitehead a Santayana).

V kapitolách druhej časti práce pod názvom *Iracionalizmus a náboženstvo* venujú autori práce pozornosť náboženskému vyústeniu iracionalizmu buržoáznej filozofie a dokladajú to rozborom náboženskej línie existencializmu (Jaspers, Marcel, Buber) a personalizmu (najmä Mounier, Lacroix), v ktorých ide o programové rozpracovávanie protiateistický zameranej náboženskej filozofie s výnimkou diaľogického personalizmu, ktorá je v práci zastúpená najmä Lacroixom.

Pozornosť nášho čitateľa si zaslúži zvlášť kapitola šiesta, v ktorej je venovaná pozornosť tzv. „ateistickému“ existencializmu a jeho vzťahu k náboženstvu. Kapitola si túto pozornosť zasluhuje najmä preto, lebo u nás bolo ešte v šesťdesiatych rokoch nekriticke prijaté Sartrovo rozdelenie existencializmu na náboženský a ateistický (sem zaradil „Heideggera, francúzskych existencialistov a seba“). Takto sa u nás prijalo zjednodušené a svojou podstatou nesprávne hodnotenie tejto časti sekularizovanej línie buržoáznej filozofie. Za hodnotením tejto filozofie ako ateistickej sa strácal jej rozporný charakter, idealistická povaha kritiky náboženstva, ba aj fideizmus. A nielen to. Táto filozofia

sa stala jedným z ideových zdrojov teologizujúceho revizionizmu.

Autori práce už v úvode kapitoly oprávnenne konštatujú, že „náboženský a „ateistický“ existencializmus sú navzájom späté a môžu prechádzať jeden do druhého. Navyiac „ateistický“ existencializmus dokáže vari skôr než ktorýkoľvek iný idealistický svetónázor priťahnúť rozčarované a stratené individuum k náboženskej úteche.“ (s. 204)

Za značný prínos možno pokladať rozbor názorov Heideggera, jeho metafyzickej koncepcie „dimenzie svätosti“ bytia, často až mytologického jazyka, toho, že aj keď na jednej strane vylučoval možnosť, že teológia je vedou v zmysle prírodných vied, v prednáške z r. 1927 vyslovil názor, že teológia je „pozitívnou vedou“. Túto stránku Heideggerových názorov mohli autori ešte bohatšie doložiť, lebo mu patrí explicitné vyjadrenie fideistického stanoviska, že teológia „je vedou, ktorou sa viera odhaľuje veriacemu“, „je vedou, ktorá vieru zo seba motivuje a odôvodňuje“, „je vedou viery“ a pod. (1, s. 21) Ak u nás sa na základe povrchného a často proexistencialistického rozboru pestoval mýtus o Heideggerovom ateizme, autori knihy dospievajú k záveru, že „Heideggerov existencializmus nemožno charakterizovať ako „ateistický“.“ (s. 205)

Zásadnejší význam má hodnotenie francúzskeho existencializmu a najmä Sartrovej filozofie. Autori sa ani v tomto prípade neuspokojujú Sartrovým slovným sebahodnotením, ale podrobujú analýze teoretickú podstatu jeho subjektívneho idealizmu a dávajú aj v tomto prípade „ateizmus“ do úvodzoviek. Odôvodňujú to jeho neschopnosťou „povedať niečo určité o bytí, ktoré existuje mimo ľudského vedomia“ (s. 231), tým, že fakticky v základnom diele *Bytie a ničota*

„neodmieta boha, ale vyjadruje iba nesúhlas s kreacionizmom“ (s. 232), tým, že „celá podstata »ateistického existencializmu« sa koniec koncov redukuje na antiprovidencializmus“ (s. 235), že „pre Sartrov postoj nie je charakteristický ateizmus, ani radikálne odmietnutie boha...“, ale nepretržitý boj proti bohu ako nejakému skutočnému nepriateľovi“ (s. 235) a pod. Zdá sa, že práve tieto, ale aj ďalšie stránky Sartrovho učenia vedú k tomu, že je skôr správne vyjadriť hodnotenie jeho filozofie ako antiteistickej a nielen dávať „ateizmus“ Sartra do úvodzoviek. Aj táto kapitola recenzovanej knihy k tomu prináša dostatok argumentov. Autorov záver je taký, že Sartre ateizmus skôr kompromituje a že jeho „bohoborectvo“, aj keď „zvnikalo niektoré kresťanské dogmy, vzhľadom na to, že je preniknuté teologickými motívmi, absolútne nenarušilo podstatné intencie náboženského myslenia a zamerania“. (s. 245)

Tretia časť knihy je venovaná ná-

božskej filozofii 20. stor., osobitne neotomizmu a teilhardizmu. No okrem toho obsahuje rozbor otázok vzťahu „prírodzenej teológie“ a filozofie, tendencií súčasnej filozofickej apologetiky náboženskej viery, charakteristiky miesta antropologizmu v súčasnom náboženskom modernizme a cenné informácie o tendenciách rozvoja náboženských novotvarov v súčasnom buržoáznom svete — „pop-kresťanstvo vo vzťahu k hnutiu hippies“. Logickým záverom práce je charakteristika súčasného nábožensko-filozofického synkretizmu ako tendencie založenej na prepojení súčasnej modernizovanej teológie a súčasného idealizmu. Je to tendencia typická pre krízu súčasného buržoázneho myslenia.

Skutočne možno len privítať tento edičný čin ako obohatenie filozofickej literatúry u nás a ako príspevok k výraznejšiemu rozvíjaniu ateistického rozmeru svetonázorovej funkcie marxisticko-leninskej filozofie.

Magda Splítková

VÝZNAMNÝ PRÍSPEVOK K ANALÝZE EXISTENCIÁLNEJ ANTROPOLÓGIE

L. I. FILIPPOV: Filosofskaja antropologija Jeana Paula Sartra, Moskva 1977, 287 s.

Existencializmus už pred viac ako desaťročím nielenže postupne stratil vedúce postavenie v rámci súčasnej idealistickej antropológie, ale de facto prestal existovať ako samostatný prúd. Príčin je viac a sú vcelku známe: vyhrotený individualizmus, krajný subjektivismus a iracionalizmus, abstraktné chápanie človeka, pesimistický svetonázor...

Proti existencializmu vystúpili jeho odporcovia a kritici nielen z radov scientisticky orientovaných smerov súčasnej buržoáznej filozofie, ale aj sami predstavitelia antropologizmu.

Napriek tomu ostáva skutočnosťou, že

mnohé idey „filozofie existencie“ sú naďalej oživované a aktualizované tak v rámci buržoáznej filozofie ako aj ideológie. Napr. Sartrovo hlavné predvojnové dielo Bytie a ničota, ale predovšetkým jeho povojnová Kritika dialektického rozumu, ktorou ohlasoval svoj „príklon“ k marxizmu, sa stala jedným z teoretických zdrojov „kritickej teórie“ frankfurtskej školy; Sartre spolu s Camusom ovplyvnili hnutie „nových ľavých“ atď.

To je podľa nášho názoru dostatočný argument pre to, aby marxisticko-leninská analýza a kritika existencializmu nebola predčasne ukončená,